

УДК 392.1(476)

ГІСТОРЫЯ ВІВУЧЭННЯ НАРОДНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ¹

канд. гіст. навук, дац. У.Я. АЎСЕЙЧЫК
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)

Разгледжана гісторыя этналагічнага і фальклорнага вывучэння Беларускага Падзвіння. Вылучаны этапы ў вывучэнні народнай культуры рэгіёна, ахарактарызаваны метады збору, апрацоўкі і інтэрпрэтацыі этнаграфічных і фальклорных матэрыялаў, раскрыта значэнне даследаванняў і іх уклад у вывучэнне традыцыйнай культуры рэгіёна. Прааналізаваны працы, апублікаваныя з XVI ст. і да нашага часу. Нягледзячы на тое, што першыя даследаванні з'явіліся яшчэ ў канцы XVI стагоддзя, сістэматычнае вывучэнне Падзвіння пачалося толькі ў пачатку XIX стагоддзя. Таму асноўная ўвага звернута на даследаванні XIX – пачатку XXI стагоддзя.

Ключавыя словы: гістарыяграфія, народная культура, Беларускае Падзвінне, этналогія, фальклор, традыцыі, беларускі этнас.

Гісторыя этнаграфічнага і фальклорнага даследавання Паўночнай Беларусі мае даўнюю традыцыю. Аднак фактычна да пачатку XIX ст. мэтанакіраванага вывучэння народнай культуры Беларусі, як уласна і рэгіёна, не вялося. Працы, у якіх апісана культура мясцовага насельніцтва, з'яўляюцца хутчэй выключэннем. Большая частка звестак пра побыт, звычаі, гаспадарчыя заняткі жыхароў Паўночнай Беларусі ў XII–XVIII стст. размешчана ў мностве дакументаў эканамічнага, юрыдычнага і гаспадарчага характару (юрыдычныя акты, суднавыя кнігі, граматы, вопісы маёмасці, завяшчання і г.д.), мастацкіх творах і рэлігійных трактатах.

Пачынаючы з XVI ст. з'яўляюцца першыя працы краязнаўча-этнаграфічнага характару, якія ўтрымліваюць звесткі пра побыт і культуру насельніцтва Беларусі. Немалаважнае значэнне ў вывучэнні народнай культуры рэгіёна ў гэты перыяд мелі замежныя падарожнікі, паслы, вайскоўцы, якія наведвалі беларускія землі. Асаблівае значэнне маюць звесткі тых іншаземцаў, якія працяглы час пражывалі на беларускай зямлі.

Фактычна першым, хто пакінуў звесткі па народнай культуры жыхароў Падзвіння, быў Аляксандр Гваніні. Ён каля дваццаці гадоў пражыў на тэрыторыі Беларусі і пакінуў каштоўныя этнаграфічныя апісанні. А. Гваніні служыў ротмістрам у войску Вялікага Княства Літоўскага і пэўны час з'яўляўся вайсковым камендантам Віцебску. У працы «Хроніка Еўрапейскай Сарматыі» («Sarmatiae Europaeae descriptio», 1578) [1] ён прывёў апісанне гаспадарчых заняткаў, асабліваццаў побыту, каляндарных традыцый жыхароў Паўночнай Беларусі.

Яшчэ адным іншаземцам, які пакінуў каштоўныя этнаграфічныя звесткі пра беларускае насельніцтва, быў лютэранскі пастар, немец па паходжанні Паўль Одэрборн (каля 1555–1604 гг.). Падчас Лівонскай вайны, з'яўляючыся капеланам, ён пэўны час знаходзіўся на Падзвінні. Тут П. Одэрборн і зрабіў апісанне побыту мясцовага насельніцтва. Яно было закончана ў 1581 г. і выканана ў выглядзе ліста да лютэранскага тэолага Давыда Хітрэўса. У 1582 г. праца была апублікавана асобным творам на лацінскай мове пад назвай «Праўдзівы і грунтоўны аповед пра веру русаў, [ix] шлюбныя і пахавальныя абрады, побыт, адзенне і г.д., а таксама пра веру і звычаі татараў» («De Russorum religione, ritibus nuptiarum, funerum, victu, vestitu, &c. et de Tartarorum religione ac moribus») [2]. Праца таксама ўвайшла асобнай часткай у зборнік вядомага вучонага XVI у. Яна Ласіцкага і доўгі час разглядалася як яго ўласныя назіранні, зробленыя ў раёне Заслаўля. У сучасным беларускім нарадазнаўстве матэрыялы з працы П. Одэрборна яшчэ пазіцыянуюцца як уласна запісы Я. Ласіцкага. Матэрыялы П. Одэрборна адносяцца да Полацка-Дзісенскага Падзвіння.

З канца XVIII ст. прыкметна ўзрастае цікавасць да народнай культуры насельніцтва Падзвіння. Гэта цікавасць з боку мясцовай інтэлігенцыі была абумоўлена ўплывам Рамантызму. Для гэтага часу характэрна з'яўленне спецыяльных прац, прысвечаных розным бакам беларускай традыцыйнай культуры.

Адным з першых народнай культурай Паўночнай Беларусі зацікавіўся вядомы пісьменнік і фальклорны тэкстаў. Яны ляглі ў аснову яго твора «Шляхціч Завальня, ці Беларусь у фантастычных апавяданнях» (1844–1846) [3]. У зборніку ёсць матэрыялы па міфалогіі, апісанні абрадаў, шэраг легендарных звестак адносна сакральнай геаграфіі Беларускага Падзвіння.

¹ Артыкул падрыхтаваны ў ходзе працы па праекце БРФФД: «Семантыка традыцыйнага культурнага ландшафту Беларускага Падзвіння: эвалюцыя і трансфармацыя ў XX – пачатку XXI ст.» (№ Г18-078 ад 30.05.2018).

Беларускаму Падзвінню прысвяціў сваю працу «Лісты пра Беларусь» («Listy o Białorusi») [4] і таварыш Я. Баршчэўскага Рамуальд Падбярэскі. У артыкуле, надрукаваным у некалькіх нумарах часопіса «Tygodnik Petersburski» у 1844 г., апісаны гаспадарчыя заняткі ў рэгіёне, народнае дойлідства, музычная культура, дадзена характарыстыка этнічнага складу насельніцтва Віцебскай губерні.

Значны аб'ём беларускага песеннага матэрыялу быў апублікаваны яшчэ адным знакамітым паэтам і фалькларыстам першай паловы XIX ст. Янам Чачотам. Ён запісаў каля 1000 песень, якія ў 1837–1846 гг. былі апублікаваны ў шасці яго зборніках [5–8]. Песенны матэрыялы з Паўночнай Беларусі Я. Чачот змясціў у зборніках «Piosnki wiesniacze znad Niemna i Dzwiny» (1839), «Piosnki wiesniacze z nad Dzwiny» (1840), «Piosnki wiesniacze znad Niemna i Dzwiny, z dolaczeniem pierwotwornych w mowie slawiano-krewickie» (1844), «Piosnki wiesniacze znad Niemna i Dzwiny, niektore przyslowia i idiotyzmy w mowie slawiano-krewickiej, z postrzezeniami nad nia uczonymi» (1846). Асаблівую цікавасць выклікаюць матэрыялы, сабраныя Я. Чачотам на Лепельшчыне. Апроч песеннага фальклору (каляндарнага і сямейнага цыклаў), зборнікі змяшчаюць аўтарскія заўвагі, тлумачэнні да абрадаў, прыказкі і прымаўкі. Сабраны Я. Чачотам фальклорны матэрыял пераўзыходзіць усё, што было апублікавана прадстаўнікамі беларускай фалькларыстыкі першай паловы XIX ст. Нягледзячы на значны аб'ём апублікаваных беларускіх матэрыялаў у зборніках Я. Чачота, неабходна адзначыць не заўсёды высокі ўзровень падрыхтоўкі матэрыялаў да друку, публікацыю матэрыялаў у перакладзе на польскую мову.

Адным з даследчыкаў народнай культуры першай паловы XIX ст. быў выхадзец Віцебшчыны Казімір Фалютынскі. У 1828 г. у часопісе «Вестник Еўропы» была апублікавана яго праца «Народныя святы, забавы, павер'і і прымхлівыя абрады жыхароў Беларусі» [9]. Матэрыялы для даследавання аўтар збіраў у раёне Віцебска, Полацка, Лепеля, Суража, Гарадка. Выданне гэтага артыкула стала вельмі значнай падзеяй для айчыннага нарадазнаўства, бо «ўпершыню маскоўскі часопіс так шырока прадставіў фальклор паўночнай Беларусі» [10, с. 68]. Разам з фальклорнымі матэрыяламі праца ўтрымлівае і этнаграфічныя.

Вядомым даследчыкам і збіральнікам вуснапаэтычнай творчасці беларусаў Падзвіння першай паловы XIX ст. з'яўляецца Аляксандр Феліксавіч Рыпінскі (А. Rypinski). Яшчэ падчас навучання ў Віцебскай гімназіі ён актыўна займаўся вывучэннем фальклору мясцовага насельніцтва. Пасля паўстання 1830–1831 гг. А.Ф. Рыпінскі быў змушаны эміграваць у Францыю і пасяліўся ў Парыжы. Тут у 1840 г. на аснове ўласных матэрыялаў ім была выдадзена праца «Беларусь! Колькі слоў пра паэзію простага люду той нашай польскай правінцыі, пра яго музыку, песні, танцы і інш.» («Białorus! Kilka slow o poezii prostego ludu tej naszej polskiej prowincii; o jego muzyce, spiwie, tancach, etc.») [11]. У ёй ёсць этнаграфічныя замалёўкі вясельнай абраднасці, апісанні танцаў і музычнай культуры, песенны фальклор, збор прыказак і прымавак. Нягледзячы на прапольскую пазіцыю аўтара, гэта выданне адыграла значную ролю, бо «ўпершыню ў сталіцы еўрапейскай цывілізацыі з'явілася манаграфія, якая распавяла пра самабытнасць матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, іх эстэтыку, этыку, псіхалогію, мараль» [10, с. 156].

Прыкметнае месца ў папулярызацыі культуры і гісторыі Паўночнай Беларусі займаў часопіс «Rubon», які выходзіў у Вільні ў 1842–1849 гг. Ён таксама стаў значным «эпіцэнтрам» па вывучэнні рэгіёна (першым чынам, заходняй яго часткі). Усяго было выдадзена восем нумароў часопіса. Асобнае месца сярод публікацый займаюць працы фальклорнага і этнаграфічнага характару. Адным з даследчыкаў беларускай народнай культуры, чья праца была надрукавана ў часопісе, быў Ігнат Яўстаф'евіч Храпавіцкі (I. Chrapowicki). Яго артыкул «Rzut oka na roezje ludu białoruskiego» (1845) [12] прысвечаны песеннаму фальклору заходняй часткі Падзвіння. Той жа праблематыкай цікавіўся і яшчэ адзін выхадзец Падзвіння – Вінцэнт Уладзіслававіч Рэут-Газдава. У 1843 г. у часопісе была апублікавана яго праца «Piosenki gminne białoruskie» [13].

Новы і значны імпульс у актывізацыі даследавання народнай культуры Беларусі быў выкліканы заснаваннем у 1845 г. у Санкт-Пецярбургу Рускага геаграфічнага таварыства (РГТ). У РГТ была распрацавана праграма па зборы і фіксацыі этнаграфічных і фальклорных матэрыялаў, разасланая ў 1847 г. па краіне. У адказ на гэту праграму сталі прыходзіць матэрыялы з рэгіёнаў, у тым ліку і з беларускіх губерняў. Некаторыя з гэтых матэрыялаў былі надрукаваны ў «Этнаграфічным зборніку». Так, у другім яго выпуску выйшла праца «Побыт беларускіх сялян» (1854) [14], прысвечаная беларусам Падзвіння. У яе ўвайшлі матэрыялы, адпраўленыя ў рэдакцыю часопіса ў 1848–1850 гг. з Віцебскай губерні рознымі карэспандэнтамі. Аснову працы склалі матэрыялы Мікалая Анімеле. У артыкуле прадстаўлена апісанне жылля, хатняга начыння, гаспадарчых пабудов, прылад працы, адзення, традыцый харчавання, сямейных і каляндарных абрадаў і г.д.

Частка рукапісаў, атрыманых РГТ з Віцебскай губерні, не была апублікавана. Такая доля спасцігла працы Г. Каладніцкага «Этнаграфічныя звесткі пра жыхароў Лепельскага павета с. Вяжышча», П.П. Пароменскага «Этнаграфічныя звесткі г. Суража і яго павета», І. Іваноўскага «Этнаграфічныя звесткі пра жыхароў маёнтка Сволна Дрысенскага павета Віцебскай губерні» і г.д.

Акрамя прац, што былі адпраўлены ў адказ на праграму РГТ, у сярэдзіне XIX ст. з'явіліся і іншыя публікацыі беларускіх этнографу-аматараў. Сярод іх асобнае месца займае Павел Міхайлавіч Шпілеўскі і яго праца «Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казках» [15]. Праца была апублікавана ў 1853–1856 гг. у часопісе «Пантэон». Яна складаецца з 16 нарысаў, якія можна ўмоўна падзяліць на этнаграфічныя і фальклорныя. У працы апублікаваны шэраг казак і паданняў, апісанняў абрадаў, вераванняў, прыкмет і ўяўленняў. Большасць матэрыялаў П.М. Шпілеўскі сабраў самастойна. У сваіх апісаннях аўтар змясціў некаторыя матэрыялы, адносна якіх у даследчыкаў узнікаюць пытанні наконт даставернасці. Такая сітуацыя па меркаванні беларускага фалькларыста В.А. Васілевіча выклікана тым, што П.М. Шпілеўскі «не заўсёды прытрымліваўся этнаграфічнай дакладнасці і ва ўгоду займальнасці далучаў часам фантазію» [16, с. 7].

Пэўнае значэнне ў даследаванні традыцыйнай культуры беларусаў сярэдзіны XIX ст. мела падрыхтоўка гістарычна-геаграфічных выданняў. З ліку такіх прац вылучаецца кніга М.В. Без-Карніловіча «Гістарычныя звесткі пра знамянальныя месцы на Беларусі з дадаткам іншых звестак, якія адносяцца да яе ж» (1855) [17]. У гэтым выданні, акрамя гістарычных і статыстычных матэрыялаў, змешчана кароткая характарыстыка традыцыйнай культуры беларускага насельніцтва Віцебскай і Магілёўскай губерняў.

Шэраг матэрыялаў па народнай культуры рэгіёна быў апублікаваны і ў неспецыялізаваных перыядычных выданнях сярэдзіны XIX ст. Так, у 1854 г. у «Маскоўскіх губернскіх ведамасцях» была надрукавана праца А. Васкоўскага «Беларусь (Этнаграфічны нарыс)». Пад «Беларуссю» аўтар разумеў тэрыторыю Віцебскай і Магілёўскай губерняў. У працы дэталёва апісана вясельная абраднасць, каротка характарызуецца жыллё, адзенне, асаблівасці мовы. У 1855 г. у выданні «Gazeta Rolnicza» апублікавана праца А. Місуны «Лісты з-пад Лепельска (губ. Віцебская)» («Listy z pod Lepelska (gub. Witebska)»). У ёй змешчана інфармацыя пра планіроўку мясцовых паселішчаў, сялянскага жылля, кароткія звесткі пра адзенне мясцовага насельніцтва.

Новы этап у даследаванні народнай культуры беларусаў прыпадае на 1860–1870-я гг. Значную ролю ў этнаграфічным вывучэнні рэгіёна ў гэты перыяд адыграла адкрыццё ў 1867 г. у Вільні Паўночна-заходняга аддзялення Рускага Геаграфічнага таварыства. У гэты час быў апублікаваны шэраг даследаванняў па традыцыйнай культуры беларускага насельніцтва. Да іх ліку адносіцца праца Міхаіла Аляксеевіча Дзмітрыева «Збор песень, казак, абрадаў і звычайў сялян Паўночна-заходняга краю» (1869) [18]. Кніга ўтрымлівае песні і тлумачэнні да іх, казкі, а таксама апісанні абрадаў. У працы ўтрымліваюцца матэрыялы, частка з якіх адносіцца да Падзвіння. Значная частка матэрыялаў у працы не была запісана ўласна М.А. Дзмітрыевым, а ўзята з іншых выданняў.

Багатымі і цікавымі матэрыяламі вылучаюцца працы яшчэ аднаго даследчыка, чыя дзейнасць адносіцца да 1860–1870-х гг., Юльяна Фаміча Крачкоўскага. У працы «Нарысы побыту заходнерускага селяніна» (1868) аўтар адным з першых звярнуўся да праблемы этнаграфіі дзяцінства. Ю.Ф. Крачкоўскі ахарактарызаваў побыт, апісаў радзільную абраднасць, народную педагогіку і традыцыі выхавання дзяцей. У 1873 г. апублікавана яго праца «Побыт заходнерускага селяніна» [19]. У кнігу ўвайшлі матэрыялы, якія друкаваліся раней, а таксама новыя. У ёй падрабязна апісаны вясельныя і каляндарныя абрады, разгледжана вытворчая дзейнасць і матэрыяльны побыт беларускіх сялян. У працы змешчаны таксама тэксты песень, паданняў, казак, прыказкі і прымаўкі.

З 1860-х гг. у Віцебскай губерні разгарнуў сваю навуковую дзейнасць вядомы беларускі гісторык, археолаг і этнограф А.М. Семянтоўскі. Асноўнай яго працай па побыце і культуры мясцовага насельніцтва стаў «Этнаграфічны агляд Віцебскай губерні» (1872) [20]. Беларускаму этнасу і асноўным этнічным групам, якія пражываюць у губерні, даследчык прысвяціў асобныя часткі. А.М. Семянтоўскі апісаў знешні выгляд, асаблівасці мовы і традыцыйнай культуры народаў губерні. Этнаграфічны характар мае таксама яго праца «Пра меры і вагу, якія ўжываюцца цяпер і ўжываліся ў старыя гады ў Віцебскай губерні» (1878) [21]. Этнаграфічныя звесткі ёсць і ў працах А.М. Семянтоўскага, прысвечаных археалогіі і статыстыцы. Сярод іх асабліва вылучаецца кніга «Беларускія старажытнасці» (1890) [22]. Пры апісанні археалагічных помнікаў і знаходак даследчык прыводзіць таксама народныя паданні, якія ім спадарожнічаюць. Заслугоўваюць таксама ўвагі працы А.М. Семянтоўскага «Валасныя суды ў Віцебскай губерні» (1865), «Пра ярмаркі і кірмашы Віцебскай губерні» (1867), «Беглы статычны нарыс прыроды і насельніцтва Віцебскай губерні» (1881).

У сярэдзіне 1860-х гг. пачынаецца дзейнасць яшчэ адной адметнай у беларускім нарадазнаўстве асобы – Паўла Васільевіча Шэйна. Ён стварае цэлую сетку мясцовых карэспандэнтаў, якія па распрацаванай праграме збіраюць этнаграфічныя і фальклорныя матэрыялы. Першай працай па народнай культуры беларусаў быў зборнік «Беларускія песні з абрадамі, звычаямі і забабонамі, якія адносяцца да іх» (1874) [23]. У ім сабраны больш 1000 песень, казак, легенд, паданняў, прыкмет і павер'яў. У зборніку прыведзены таксама апісанні сямейных і каляндарных абрадаў. Значная частка матэрыялаў зборніка адносіцца да Беларускага Падзвіння.

Шэраг прац, прысвечаных абраднасці беларусаў Падзвіння, быў апублікаваны ў перыядычных выданнях таго часу. Да іх адносіцца праца Ф. Сярэбранікава «Пра народныя святы Себежскага павета» (1867) [24]. У ёй разгледжана каляндарная абраднасць насельніцтва краю. Цікавасць выклікае яшчэ адна праца даследчыка «Звычаі і абрады сялян Себежскага павета пры хрэсьбінах, вяселлях і пахаваннях», якая была надрукавана ў «Памятнай кніжцы Віцебскай губерні» за 1865 г. і ўтрымлівае апісанне сямейнай абраднасці. Вясельная абраднасць Себежскага павета разгледжана ў працы І. Палівена «Вясельныя абрады сялян Себежскага павета» (1864).

Плэннымі ў даследаванні народнай культуры беларусаў былі апошнія два дзесяцігоддзі XIX і пачатак XX ст. У гэты час працягвае сваю навуковую дзейнасць П.В. Шэйна. Пасля выдання «Беларускіх народных песень» П.В. Шэйна пасродкам карэспандэнтаў пачаў актыўную працу па зборы этнаграфічных і фальклорных матэрыялаў. У выніку гэтай працы былі апублікаваны 3 тамы «Матэрыялаў для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-заходняга краю» (1887–1902 гг.) [25]. Першы том «Побытвае і сямейнае жыццё беларуса ў абрадах і песнях» складаецца з дзвюх частак. У першай частцы апісаны радзільная і каляндарная абраднасць. У асобную частку вылучаны песні любоўныя, рэкруцкія, салдацкія, застольныя, танцавальныя. Другая частка першага тома прысвечана апісанню вясельных і пахавальна-памінальных абрадаў з дадаткам фальклорных тэкстаў, якія да іх адносяцца. Другі том складаецца з апавядальных (казкі, легенды, адданні, анекдоты, былічкі і г.д.) і малых фальклорных жанраў (прыказкі і прымаўкі, загадкі). У трэцім том, які быў апублікаваны ўжо пасля смерці П.В. Шэйна, увайшлі звесткі пра побыт, жыллё, адзенне, уяўленні пра чарадзейства і знахарства, апісанні лячэння хвароб, павер'яў, прыметы і г.д.

Адным з самых актыўных карэспандэнтаў П.В. Шэйна быў Мікалай Якаўлевіч Нікіфароўскі. Менавіта яго запісы склалі вялікую частку матэрыялаў з Падзвіння, якія былі апублікаваны ў зборніках П.В. Шэйна. Пасля М.Я. Нікіфароўскі вырашае праводзіць самастойную навуковую дзейнасць. За дваццацігадовы адрэзак самастойнай працы навукоўцам былі выдадзены і падрыхтаваны значная колькасць даследаванняў па традыцыйнай культуры Падзвіння [26–34]. Асаблівай увагі заслугоўвае праца М.Я. Нікіфароўскага па матэрыяльнай культуры рэгіёна «Нарысы прастанароднага жыцця-быцця ў Віцебскай Беларусі і апісанне прадметаў паўсядзённасці» (1895). Праца складаецца з 4 частак. Першая прысвечана вывучэнню ежы і традыцый харчавання беларусаў, другая – адзення, трэцяя – жылля і гаспадарчых пабудов, чацвёртая – вытворчай дзейнасці. Грамадскаму побыту беларусаў Падзвіння даследчык прысвяціў серыю нарысаў пад агульнай назвай «Нарысы Віцебскай Беларусі». Працы былі апублікаваны ў 1892–1899 гг. у часопісе «Этнаграфічны агляд» («Старцы» (1892), «Дудар і музыка» (1892), «Памагатыя жыхара» (1893), «Падданыя памагатыя» (1894), «Пітушчыя і прапойцы» (1896), «Гульні і гульцы» (1897), «Бабы, або жонкі» (1898), «Збягі, прочкі, вонкі, ухадалы» (1899)). Сур'ёзнай увагі заслугоўвае кніга М.Я. Нікіфароўскага «Прастанародныя прыметы і павер'яў, прымхлівыя абрады і звычаі, легендарныя паданні пра асобаў і месцы» (1897). Праца ўтрымлівае больш за дзве тысячы розных прымет, павер'яў, паданняў, звычаяў і абрадаў беларусаў Падзвіння.

Сярод фальклорных прац адмысловай увагі заслугоўвае кніга М.Я. Нікіфароўскага «Беларускія песні-прыпеўкі» (1911). У зборнік увайшлі 2356 прыпевак, зафіксаваных на тэрыторыі рэгіёна з 1860 па 1905 г. Этнографу таксама належыць і зборнік народных загадак «Прастанародныя загадкі» (1898). Выданне змясціла больш 500 загадак. Ва ўступным артыкуле аўтар разгледзеў тэматычную разнастайнасць гэтага жанру, яго формы і віды. Цікавасць уяўляе і яго зборнік «Паўпрымаўкі, паўпрыказкі, якія ўжываюцца ў Віцебскай Беларусі» (1910–1912). Падобныя матэрыялы М.Я. Нікіфароўскі пачаў збіраць адным з першых. У кнізе «Нячысцікі: збор прастанародных у Віцебскай Беларусі паданняў пра нячыстую сілу» (1907) сістэматызаваны ўяўленні беларусаў Падзвіння пра народную дэманалогію, міфалагічных персанажаў («нячыстай сіле»). Кніга з'яўляецца неацэннай крыніцай для рэканструкцыі міфалагічных уяўленняў беларусаў.

У канцы XIX – пачатку XX ст. шэраг прац па народнай культуры быў апублікаваны ў перыядычных выданнях. Так, у 1896 г. была надрукавана праца І.Д. Гарбачэўскага «Старажытнасць беларускіх песень і іх напеваў» [35]. У дадзеным даследаванні аўтар выкарыстоўвае каля 400 тэкстаў беларускіх песень. Разгляду этнаграфічных рыс насельніцтва Веліжскага павета і лексічных асаблівасцяў іх мовы прысвечана праца вядомага беларускага этнографа Е.Р. Раманава «Матэрыялы па гістарычнай тапаграфіі Віцебскай губерні. Павеет Веліжскі» (1898) [36]. У працы дадзена этнаграфічная характарыстыка насельніцтву губерні, разгледжаны асаблівасці мовы, адзення, прааналізавана тапаніміка. У гэты перыяд працы публікаваліся таксама ў польскамоўных выданнях. Даследчык Ф. Вярэнька (F. Werenko) апублікаваў працу «Przyczynek do lecznictwa ludowego» (1896) [37], прысвечаную лячэбным практыкам насельніцтва паўночнай часткі Барысаўскага і заходняй часткі Лепельскага паветаў. У 1895 г. на старонках кракаўскага часопіса «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» была апублікавана праца чэшскага даследчыка А. Чэрны (A. Cerny) «Piesni białoruskie z powiatu Dzisnenskiego gubernii Wilenskiy». Яна ўтрымоўвае 55 песень з нотамі, запісанымі ў Дзісенскім павеце Віленскай губерні.

У канцы XIX у. былі апублікаваны працы, у якіх прадстаўлены прыклады беларускай лексікі рэгіёна. Сярод іх праца А.А. Антонова «Пра медыцынскія расліны, дзікарослыя ў Віцебскай губерні» (1888) [38]. У даследаванні прадстаўлены народныя назвы лекавых раслін. Багаты лінгвістычны матэрыял стаў асновай для працы Ю.Ю. Трусмана «Этымалогія мясцовых назваў Віцебскай губерні» (1897) [39]. У слоўніку прадстаўлена тлумачэнне назваў населеных пунктаў Віцебшчыны.

У гэты перыяд апублікаваны этнаграфічныя нарысы А.Р. Пшчолкі пра беларусаў Лепельшчыны [40–42]. Адна з першых публікацый аўтара мела назву «Дзяды. Этнаграфічны нарыс з жыцця Лепельскіх беларусаў» (1898 г.). У працы апісаны памінальныя абрады жыхароў Лепельскага павета, прымеркаваныя да восеньскіх Дзядоў. У 1901 г. у некалькіх нумарах «Віцебскіх губернскіх ведамасцяў» ён надрукаваў нарыс «Мікітавы хаўтуры». Асобным выданнем праца была апублікавана ў 1910 г. У ёй паэтапама апісаны абрад пахавання, змешчаны тэксты галашэнняў. Яшчэ адной працай даследчыка была кніга «Нарысы і аповяды з жыцця беларускай вёскі» (1889). Спецыфічнай форме ўзаемадапамогі мясцовага беларускага насельніцтва А.Р. Пшчолка прысвяціў артыкул «Талака» (1903). У 1907–1908 гг. этнограф публікуе цыкл нарысаў пад агульнай назвай «Ліста з вёскі». У іх апісана каляндарная абраднасць, забавы і гульні моладзі, музычная і танцавальная культура краю, прыводзяцца легенды і паданні, прыметы і павер'і Лепельшчыны.

Шэраг матэрыялаў па традыцыйнай культуры беларусаў Падзвіння ёсць на старонках перыядычнага друку пачатку XX ст. Некаторыя звесткі пра памінальныя традыцыі беларусаў Падзвіння змешчаны ў артыкуле «Памінане памерлых (з прыхадскога жыцця)», які быў надрукаваны ў неафіцыйным адзеле «Полацкіх епархіяльных ведамасцяў» за 1906 г. [43]. У 1904 г. у часопісе «Tygodnik Ilustrowany» надрукаваны артыкул Г. Вінчы (H. Wincza) «Dziady na Litwie» [44]. У працы апісаны памінальныя традыцыі беларусаў. Артыкул каштоўны змешчанымі ў ім фотаздымкамі. У 1912 г. вядомы этнограф М. Федароўскі (M. Federowski) апублікаваў гістарычна-этнаграфічнае даследаванне «Віцебск і Віцебшчына» («Witebsk i Witebszczyzna») [45], у якім змясціў замалёўкі побыту мясцовага беларускага насельніцтва. У гэты перыяд значная колькасць этнаграфічных даследаванняў, прысвечаных беларусам, была змешчана ў перыядычных выданнях Рускага геаграфічнага таварыства. У «Запісках» Паўночна-заходняга аддзялення РГТ за 1910 г. была апублікавана праца В.В. Іванова «Прыметы і павер'і сялян Віцебскага павета Віцебскай губерні» [46]. У 1912 г. у гэтым жа часопісе была апублікавана яшчэ адна яго праца «Сялянскае вяселле ў Віцебскай Беларусі».

У канцы XIX – пачатку XX ст. з'яўляюцца абагульняючыя працы па беларускай традыцыйнай культуры. У іх шырока прадстаўлены і матэрыялы з Падзвіння. Так, беларускі этнограф і фалькларыст Адам Ягоравіч Багдановіч у 1895 г. апублікаваў грунтоўнае даследаванне па беларускай этнаграфіі – «Перажыткі старажытнага светасузірвання ў беларусаў. Этнаграфічны нарыс» [47]. У працы былі сістэматызаваны разнастайныя звесткі адносна традыцыйнага светапогляду беларусаў. Значная частка этнаграфічнага матэрыялу была сабрана аўтарам на тэрыторыі Беларускага Падзвіння (паўночная частка Барысаўскага павету Менскай губерні, Сенненскі і Лепельскі паветы Віцебскай губерні). Вядомы беларускі навуковец Я.Ф. Карскі апублікаваў вынікі сваёй шматгадовай працы ў вобласці лінгвістыкі, этнаграфіі, фалькларыстыкі, гісторыі ў трохтомніку «Беларусы» [48]. У выданні таксама шырока прадстаўлены матэрыялы з Падзвіння.

Для канца XIX – пачатку XX ст. характэрна таксама выданне абагульняючых гістарычна-геаграфічных і гістарычна-статыстычных зборнікаў, якія прысвечаны асобным рэгіёнам. У іх утрымліваюцца і фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы. Некаторыя этнаграфічныя звесткі пра традыцыйную культуру беларусаў Падзвіння змешчаны ў частцы «Насельніцтва губерні» кнігі «Віцебская губерня. Гістарычна-геаграфічны і статыстычны агляд» (1890) [49]. У 1905 г. быў апублікаваны IX том выдання «Расія. Поўнае геаграфічнае апісанне нашай Айчыны» [50], у якім утрымліваюцца матэрыялы, сабраныя на тэрыторыі Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай і Смаленскай губерняў. Гістарычна-этнаграфічныя часткі кнігі былі напісаны М.В. Доўнар-Запольскім і Д.З. Шэндрыкам. У працы змешчана характарыстыка народнай культуры. З ліку абагульняючых прац пачатку XX ст. вылучаецца кніга К.Т. Анікіевіча «Сенненскі павет Магілёўскай губерні» (1907) [51]. Этнаграфічныя матэрыялы сабраны ў трэцяй частцы кнігі. У працы дадзена саслоўная, этнічная і канфесійная характарыстыка насельніцтва павета, апісана жыллё, адзенне, ахарактарызаваны грамадскі і сямейны побыт.

У 1920-я гг. на хвалі нацыянальнага адраджэння значна ўзрастае цікавасць да гістарычнай і духоўна-культурнай спадчыны беларусаў. З'яўляюцца і першыя працы на беларускай мове, прысвечаныя побыту і традыцыям карэннага насельніцтва. У гэты час шырокі размах атрымлівае краязнаўчы рух. У краязнаўчых выданнях таго перыяду апублікаваны значны аб'ём даследаванняў па народнай культуры беларусаў. Так, у часопісе «Наш край» была надрукавана праца Д. Васілеўскага «Беларускія чараўнікі і іх зелле» (1927) [52]. Артыкул быў падрыхтаваны на аснове матэрыялаў з Дубровенскага раёна. Адна са значных прац гэтага перыяду – «Віцебскі краёвы слоўнік» (1927) М.І. Каспяровіча [53]. Дадзенае выданне адлюстроўвае жывую дыялектную лексіку рэгіёна таго перыяду. Асаблівую каштоўнасць у гэты перыяд уяўляюць апублікаваныя працы А.А. Шлюбскага і В.Ю. Ластоўскага.

Сур'ёзным даследаваннем традыцыйнай культуры Віцебшчыны з'яўляецца зборнік А.А. Шлюбскага «Матэрыялы да вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны» (1927–1928 г.) [54]. Зборнік быў апублікаваны ў 2 частках. Першая частка прысвечана каляндарнаму фальклору і заможам. У другой частцы разгледжана сямейная абраднасць (апісанне абрадаў суправаджаецца адпаведнымі фальклорнымі тэкстамі). А.А. Шлюбскі займаўся таксама даследаваннем беларускай набіванкі, што адбілася ў працах «Крашаніна (набіванка)» (1926), «Аб беларускай набойцы» (1928), «Вывучэнне друкавання тканіны» (1927). Пытанні беларускай набіванкі у гэты перыяд вывучаў таксама І.П. Фурман. Ён апублікаваў у 1925 г. працу «Крашаніна (матэрыялы па гісторыі яе ў Віцебшчыне)» (1925) [55].

Прыкметнае месца ў этнаграфічным вывучэнні Беларусі ў 1920-я гг. належыць вядомаму навукоўцу і пісьменніку Вацлаву Юстынавічу Ластоўскаму. У 1924 г. ён выдае «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» [56]. Каштоўнасць яго складаецца ва ўнікальным лексічным масіве «жывой» беларускай мовы, наяўнасці слоўніка батанічных і арніталагічных тэрмінаў. Яшчэ ў Літве (у Каўнасе) у літаратурна-навуковым часопісе «Крывіч» (1923–1927) ён публікуе шэраг прац па народнай культуры заходняга Падзвіння. Так, змястоўны матэрыял па каляндарнай памінальнай абраднасці беларусаў Дзісеншчыны ўтрымлівае артыкул В.Ю. Ластоўскага (пад псеўданімам Пагашчанін) «Крывічанскія дзяды» [57], які быў надрукаваны ў 1927 г. У артыкуле даследчык згадаў пра вясновыя і восеньскія («Вялікія») Дзяды. Апісанні памінальных традыцый заснаваны пераважна на ўласных назіраннях аўтара і ўспамінах яго родных. Сярод прац В.Ю. Ластоўскага трэба адзначыць і невялікі артыкул «Аб каманьх-краўцох», прысвечаны ўнікальным аб'ектам сакральнай геаграфіі рэгіёна. У часопісе «Крывіч» былі надрукаваны і іншыя працы па народнай культуры беларусаў. Сярод іх і артыкул А. Красевіча «Крывічанскія назовы гвёзд» (1926) [58], у якой прадстаўлены ўнікальны лексічны матэрыял Браслаўскага раёна.

Грамадска-палітычныя асаблівасці развіцця Беларусі ў 1930-х, рэпрэсіі гэтага перыяду, падзеі Другой сусветнай вайны фактычна цалкам спынілі этнаграфічнае і фальклорнае вывучэнне Беларусі ў 1930–1940-я гг. Толькі з сярэдзіны 1950-х гг. сітуацыя змяняецца. Штуршком да актывізацыі вывучэння народнай культуры беларусаў стала стварэнне ў 1957 г. Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Інстытут доўгі час з'яўляўся фактычна адзіным цэнтрам па вывучэнні народнай культуры і побыту беларускага насельніцтва. Яго супрацоўнікамі былі праведзены мноства фальклорных і этнаграфічных экспедыцый на тэрыторыі Беларусі, у тым ліку і на Падзвінні. Першая этнаграфічная экспедыцыя, якая закранула рэгіён, была праведзена ў 1954 г. (арганізавана тады яшчэ сектарам этнаграфіі Інстытута гісторыі НАН БССР). Экспедыцыя праходзіла ў паўночна-заходніх раёнах Падзвіння. Сістэмнае фальклорнае вывучэнне Падзвіння супрацоўнікамі ІМЭФ пачалося з 1971 г., калі была праведзена першая буйная экспедыцыя ў рэгіён. Сабраны матэрыял лёг у аснову шэрагу публікацый, якія прысвечаны розным бакам традыцыйнай культуры і побыту насельніцтва краю.

У паваеннай беларускай этнаграфіі прыярытэтнае месца займае вывучэнне матэрыяльнай культуры. Гэтай праблеме былі прысвечаны працы Л.А. Малчанавай «Матэрыяльная культура беларусаў» (1968) [59], В.С. Цітова «Гістарычна-этнографічнае раянаванне матэрыяльнай культуры беларусаў XIX – пачатку XX стст.» (1983) [60], калектыўныя манаграфіі «Беларускае народнае жыллё» (1973) [61], «Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў» (1974) [62], «Беларускае народнае адзенне» (1975) [63]. У гэты перыяд выдаецца актыўная праца па вывучэнні традыцыйных рамёстваў беларусаў. У выніку былі апублікаваны працы В.С. Цітова «Народныя дрэвапрацоўчыя промыслы Беларусі 1917–1941 гг.» (1976) [64], І.Н. Браіма «Рыбалоўства ў Беларусі (гістарычна-этнографічны нарыс)» (1976) [65], Г.М. Курыловіч «Беларускае народнае ткацтва» (1981) [66], С.А. Мілочэнкава «Беларускае народнае ганчарства» (1984) [67], С.Ф. Цярохін «Паляванне ў Беларусі» (1986) [68]. Нягледзячы на абагульняючы характар гэтых выданняў, у іх шырока прадстаўлены матэрыялы з Падзвіння.

Варта адзначыць сур'ёзную працу беларускіх фалькларыстаў па вывучэнні народнай культуры рэгіёна ў другой палове XX ст. У гэты перыяд былі апублікаваны грунтоўныя даследаванні і зборнікі фальклорных тэкстаў. Так, у 1981 г. З.Я. Мажэйка апублікавала зборнік «Песні беларускага Паазер'я» [69]. Вясельнай абраднасці прысвечана даследаванне Т.Б. Варфаламеевай «Паўночнабеларускае вяселле: абрад, песенна-меладычныя тыпы» (1988) [70]. Асаблівай увагі заслугоўвае публікацыя беларускімі фалькларыстамі шматтомнай серыі «Беларускай народнай творчасці». Падрыхтоўка да выдання і збор матэрыялаў ажыццяўляліся з канца 1950-х гг. Пачынаючы з 1970 г. было апублікавана больш 40 тамоў серыі. Кожнае выданне прысвечана пэўнаму жанру – фальклору. Яно суправаджаецца грунтоўнай тэрэтычнай часткай, утрымлівае самі фальклорныя тэксты і каментары да іх. Зборнікі ўтрымліваюць запісы з усіх рэгіёнаў Беларусі. Значнае месца ў іх займаюць матэрыялы з Падзвіння.

З сярэдзіны XX ст. у даследаванні рэгіянальнай лексікі Падзвіння галоўная роля належыць Інстытуту мовазнаўства НАН Беларусі. У выніку комплекснага вывучэння рэгіёна быў апублікаваны шэраг прац. Падзвінская лексіка таксама прадстаўлена ў агульнабеларускіх выданнях, падрыхтаваных супрацоўнікамі інстытута. Сярод абагульняючых прац увагі заслугоўваюць наступныя выданні: «Дыялек-

талагічны атлас беларускай мовы» (у 2 ч., 1963) [71], «Этымалагічны слоўнік беларускай мовы» (публікацыя пачалася з 1978) [72], «Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча» (у 5 т., 1979–1986) [73], «Лексічны атлас беларускіх народных гаворак» (у 5 т., 1993–1998) [74], «Лексічныя ландшафты Беларусі. Жывёльны свет» (1995) [75].

У другой палове XX ст. працы па народнай культуры рэгіёна друкаваліся і ў польскамоўных выданнях. У 1980-я гг. апублікаваны шэраг даследаванняў Ф. Сяліцкага (F. Sielicki) [76–79], прысвечаных традыцыйнай культуры беларусаў паўночна-ўсходняй Вілейшчыны. У артыкуле «Piesni porzeczowe i dziadowskie spiewane w b. powiecie Wilejskim» (1982) апісана пахавальная абраднасць, разгледжаны галашэнні насельніцтва дадзенай мясцовасці. У працы змешчаны таксама тэксты саміх галашэнняў. Роля і месца крыжа ва ўяўленнях мясцовага насельніцтва прааналізаваны даследчыкам у артыкуле «Kruz w werzeniach ludu Wilejszczyzny» (1989). А ў працы «Wierzenia na dawnej Wilejszczyźnie» (1986) Ф. Сяліцкі разгледзеў некаторыя міфалагічныя ўяўленні, прыметы і павер'і жыхароў Вілейшчыны.

Нягледзячы на наяўнасць у 1950–1980-я гг. фальклорных і этнаграфічных экспедыцый на Падзвінні, публікацыю значнага аб'ёму прац, у якіх адлюстраваны асаблівасці народнай культуры яго насельніцтва, неабходна адзначыць адсутнасць комплекснага і суцэльнага падыходу да вывучэння народнай культуры рэгіёна. Даследаванні рэгіянальнага характару былі фрагментарнымі і не насілі сістэмнага характару. Адсутнічаў у рэгіёне і цэнтр па вывучэнні народнай культуры. У адрозненне ад Паўднёвай Беларусі, паўночны рэгіён не быў так шырока прадстаўлены ў навуковых працах другой паловы XX ст.

У сувязі з грамадска-палітычнымі працэсамі 1990-х гг. і атрыманнем Беларусі незалежнасці айчыннае народназнаўства атрымала новы імпульс для свайго развіцця. Актывізацыя фальклорнага і этнаграфічнага вывучэння Беларусі вылілася ў з'яўленні новых цэнтраў, у тым ліку і ў рэгіёнах. Прыкметную ролю з сярэдзіны 1990-х гг. у вывучэнні Падзвіння адыгрывае Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт (ПДУ). З 1995 г. універсітэт праводзіць комплексныя палявыя фальклорна-этнаграфічныя экспедыцыі на тэрыторыі Падзвіння. У выніку экспедыцый быў сабраны каласальны першасны матэрыял па розных аспектах народнай культуры рэгіёна, які захоўваецца ў архіве гуманітарнага (да 2017 – гісторыка-філалагічнага) факультэта. Некаторыя з палявых запісаў увайшлі ў «Полацкі этнаграфічны зборнік» (апублікаваны 2 выпускі – «Народная медыцына беларусаў Падзвіння», «Народная проза беларусаў Падзвіння») (2006, 2011) [80–81]. Полацкім дзяржаўным універсітэтам рэгулярна праводзіцца навуковая канферэнцыйная «Беларускае Падзвінне: вопыт, метадыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў», апублікаваны вялікі аб'ём навуковых даследаванняў фальклорна-этнаграфічнай скіраванасці², ажыццёўлены шэраг навуковых праектаў па даследаванні рэгіёна³.

Арганізатарам фальклорна-этнаграфічнага вывучэння Падзвіння ў ПДУ з'яўляецца У.А. Лобач. Ён даследуе сімволіка-рытуальныя аспекты беларускай традыцыйнай культуры, праблематыку міжэтнічнага ўзаемадзеяння, сакральную геаграфію Беларускага Падзвіння. Пытанні культуры прывілеяванага насельніцтва Беларусі займаецца С.А. Шыдлоўскі. Традыцыйную цапку, беларускі дзіцячы фальклор даследуе С.У. Андрыеўская (Касцюкевіч). Праблемам пахавальна-памінальнай абраднасці беларусаў Падзвіння, народнай культуры этнічных груп рэгіёна і спецыфіцы іх узаемадзеяння з беларускім насельніцтвам прысвечаны працы У.Я. Аўсейчыка. Вясельную абраднасць Беларускага Падзвіння даследуе В.І. Мішына. Традыцыі лесакарыстання ў рэгіёне вывучае А.Ю. Бабіч. Сімвалічныя аспекты функцыянавання традыцыйнай культуры беларусаў Падзвіння разглядаюцца ў працах П.І. Мішына.

² Падрабязную бібліяграфію даследчыкаў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта гл.: Традиционный этнокультурный и языковой ландшафт Витебско-Псковского пограничья в конце XIX – начале XXI вв.: библиографический указатель / под общ. ред. Н.В. Большаковой; сост. : Н.В. Большакова, В.Е. Овсейчик. – Псков : ЛОГОС, 2017. – 168 с.

³ «Аб'екты сакральнай тапаграфіі ў сістэме духоўнай культуры беларусаў Полацкага Падзвіння XX – пачатку XXI стагоддзя» (2009–2011; № ГР 20091311, БРФФД), «Антрапацэнтрызм і анімізм як аснова мадэлявання свету ў традыцыйнай культуры беларусаў» (2011–2013; № Г 110Б-023, БРФФД); «Этнакультурны ландшафт Беларускага Падзвіння: рэгіянальная спецыфіка і заканамернасці функцыянавання ў сярэдзіне XIX – пачатку XXI ст.» (2014–2015 гг.; у межах Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Гуманитарные науки как фактор развития белорусского общества и государственной идеологии» на 2011–2015 гг. (История, культура, общество, государство), № ГР 20141201); «Традиционный культурно-языковой ландшафт белорусско-русского (Витебско-Смоленского) пограничья XX – начала XXI в.: символика фольклорных образов, ритуальные функции и их коммуникативные репрезентации» (2014–2016, № Г14РП-003, БРФФД-РГНФ); «Традиционный этнокультурный и языковой ландшафт Витебско-Псковского пограничья в конце XIX – начале XXI в.: уровни репрезентации и динамика кросскультурных связей» (2016–2018, № 20163154, БРФФД-РГНФ); «Фольклорное осмысление и интерпретация истории в традиционной культуре белорусов Подвinya конца XIX – начала XXI вв.» у межах задання 1.2.06 «Фольклорное наследие белорусов в современном славянском мире: параллели, генезис, локальные особенности» (з 2016, № 20160589); «Семантика традыцыйнага культурнага ландшафту Беларускага Падзвіння: эвалюцыя і трансфармацыя ў XX – пачатку XXI ст.» (з 2018, БРФФД).

Даследаванне лексічных асаблівасцяў і фальклорнай спадчыны Падзвіння ажыццяўляюць супрацоўнікі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава. Вынікам комплекснага вывучэння лексічных асаблівасцяў насельніцтва Віцебшчыны стала выданне калектыўнай манаграфіі віцебскіх даследчыкаў «Беларускае Паазер'е: мова і духоўная культура» (2001) [82].

Значная роля ў вывучэнні Падзвіння належыць супрацоўнікам НАН Беларусі і мінскіх ВНУ Т.В. Валодзінай, Т.І. Кухаронак, В.В. Лабачэўскай, Т.Б. Варфаламеевай, Т.Л. Канстанцінавай. Т.В. Валодзіна займаецца вывучэннем народнай медыцыны, фальклорных традыцый насельніцтва рэгіёна. Т.І. Кухаронак спецыялізуецца на даследаванні абрадавых традыцый беларускага насельніцтва Падзвіння. Працы В.В. Лабачэўскай прысвечаны вывучэнню беларускага народнага тэкстылю, спосабаў яго вырабу, сімволікі тканых вырабаў і вышыўцы. Т.Б. Варфаламеева і Т.Л. Канстанцінава займаюцца даследаваннем музычнага фальклору Віцебшчыны. Фрагментарныя палявыя фальклорныя і этнаграфічныя даследаванні Падзвіння таксама ажыццяўляюцца супрацоўнікамі і студэнтамі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта, Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі.

Актыўную працу па зборы фальклорнага і этнаграфічнага матэрыялу на Падзвінні праводзіў Беларускі дзяржаўны інстытут праблем культуры (г. Мінск). Інстытут і, асабліва, яго лабараторыя традыцыйнага мастацтва, правялі шэраг маштабных экспедыцый на тэрыторыі рэгіёна. Матэрыялы гэтых даследаванняў ляглі ў аснову другога тома «Традыцыйнай мастацкай культуры беларусаў», які прысвечаны Віцебскаму Падзвінню. Выданне носіць комплексны характар і ўяўляе характарыстыку фактычна ўсіх аспектаў народнай духоўнай культуры рэгіёна.

У 1990–2000-я гг. цікавасць да народнай культуры Падзвіння выяўляецца таксама з боку замежных навукоўцаў. Галоўным чынам, характэрна цікавасць да даследавання памежжа, у першую чаргу беларуска-рускага. Лексічныя аспекты беларуска-рускага памежжа разглядалі А.С. Герд [83–85], С.М. Глускіна [86], Л.А. Івашка [87]. Расійская даследчыца Т.А. Лістова разгледзела сямейную абраднасць беларуска-рускага (віцебска-смаленскага і віцебска-пскоўскага) памежжа ў кантэксце этнапалітычнай гісторыі XIX – пачатку XXI ст. [88–89]. У сваёй дысертацыі на аснове шырокага комплексу этнаграфічных крыніц, сярод якіх значнае месца займаюць палявыя матэрыялы, даследчыца праналізавала традыцыйную абраднасць, разгледзела некаторыя асаблівасці яе эвалюцыі ў савецкі і постсавецкі перыяды. Т.А. Лістова склала некалькі карт, якія паказваюць тэрытарыяльную распаўсюджанасць асобных элементаў абраднасці на беларуска-рускім памежжы. Комплекснаму вывучэнню беларуска-рускага памежжа прысвечаны калектыўныя манаграфіі беларускіх і расійскіх даследчыкаў «Беларуска-рускае памежжа. Этналагічнае даследаванне» (2005) [90], «Насельніцтва беларуска-рускага памежжа: дэмаграфія, мова, этнічная ідэнтычнасць» (2004) [91].

Вывучэнне народнай культуры Віцебшчыны ў 1990–2000-х гг. ажыццяўляецца і мясцовымі краязнаўцамі. Пэўнае значэнне ў вывучэнні народнай культуры асобных рэгіёнаў Падзвіння адыграла падрыхтоўка і выданне гістарычна-дакументальных хронік «Памяць». Кожны з тамоў хронікі прысвечаны асобнаму раёну. Разам з гістарычнымі матэрыяламі большасць выданняў утрымліваюць часткі, прысвечаныя народнай культуры. Іх аўтарамі з'яўляюцца як прафесійныя навукоўцы-этнографы і фалькларысты, так і мясцовыя даследчыкі-краязнаўцы [92–98].

Намаганні мясцовых даследчыкаў быў падрыхтаваны шэраг артыкулаў і фальклорна-этнаграфічных зборнікаў. Сярод іх каштоўнасць уяўляюць зборнікі фальклорнай спадчыны Лепельшчыны – «Паданні Лепельшчыны» (2008) [99], «Дзе Байна сустракаецца з Эсай: народная проза Лепельшчыны» (2013) [100]. На Пастаўшчыне А. Гарбуль выдаў невялікую кніжку «Скарбы сівых валуноў» (2002) [101], а І. Пракаповіч – «Адкуль паходзяць назвы: Назвы рэк і азёр Пастаўскага раёна» (2000) [102], «Крыжы і камяні: Нарысы па гісторыі Пастаўскага краю» (2003) [103]. Нягледзячы на некаторую важнасць гэтых выданняў, яны маюць толькі папулярны і краязнаўчы характар. Навуковыя прыныцы ў іх нярэдка ігнаруюцца, што не дае магчымасці іх выкарыстання ў якасці крыніц.

Вывады. Фальклорнае і этнаграфічнае даследаванне Беларускага Падзвіння мае даўнюю традыцыю. За працяглы перыяд пошукаў і стараннага вывучэння рэгіёна з'явіўся шэраг прац, якія адрозніваюцца паміж сабой як паводле пытанняў, якія ў іх разглядаюцца, так і падыходамі адносна іх асвятлення.

1. Першыя працы, што змяшчаюць матэрыялы па народнай культуры Падзвіння, былі апублікаваны яшчэ ў канцы XVI стагоддзя. Асаблівае значэнне ў гэты перыяд маюць звесткі іншаземцаў, якія працяглы час пражывалі на беларускай зямлі (А. Гваніні, П. Одэрборн). Сістэматычнае вывучэнне Падзвіння пачалося толькі ў пачатку XIX стагоддзя і звязана з уплывам рамантызму. У гэты перыяд былі апублікаваны працы шэрагу даследчыкаў народнай культуры насельніцтва рэгіёна (Я. Баршчэўскі, Р. Падбярэскі, Я. Чачотам, К. Фалютынскі, А. Рыпінскі). Даследаванні першай паловы XIX ст. не вызначаліся сістэмнасцю. У гэты час вывучэнне краю адбывалася на аматарскім узроўні. Працы часта змяшчалі толькі павярхоўную інфармацыю агульнага характара, а апублікаваныя матэрыялы не мелі строгага навуковага характара.

2. Актывізацыя этнаграфічнага і фальклорнага вывучэння краю адбываецца ў сярэдзіне XIX стагоддзя. Імпульсам гэтаму стала заснаванне Рускага геаграфічнага таварыства (РГТ). У гэты час былі апублікаваны даследаванні М. Анімеле, П.М. Шпілеўскага, М.В. Без-Карніловіча, М.А. Дзмітрыева, Ю.Ф. Крачкоўскага, А.М. Семянтоўскага. Плённымі ў даследаванні народнай культуры беларусаў былі апошнія два дзесяцігоддзі XIX і пачатак XX ст. Вялікае значэнне ў вывучэнні краю маюць апублікаваныя ў гэты час працы П.В. Шэйна, М.Я. Нікіфароўскага, Е.Р. Раманова, А.Р. Пшчолкі, Ю.Ю. Трусмана, А.Я. Багдановіча. У канцы XIX – пачатку XX ст. значны аб'ём прац па народнай культуры рэгіёна быў апублікаваны ў перыядычных выданнях. Пры ўсіх поспехах ў вывучэнні рэгіёна трэба адзначыць, што ў другой палове XIX – пачатку XX ст. у этнаграфічных даследаваннях пераважаў збор, першасная апрацоўка і публікацыя фальклорных і этнаграфічных матэрыялаў. Падобны характар даследаванняў прасочваецца і ў 1920-я гг. У гэты перыяд з'яўляюцца і першыя працы на беларускай мове.

3. Новы этап у даследаванні рэгіёна пачаўся пасля Вялікай Айчыннай вайны. У гэты час у беларускай этнаграфіі прыярытэтнае месца займае вывучэнне матэрыяльнай культуры. У 1950–1980-х гг. быў апублікаваны шэраг абагульняючых прац па розных аспектах традыцыйнай культуры Беларусі, у іх шырока прадстаўлены матэрыялы з Падзвіння. Сур'ёзная праца была праведзена беларускімі фалькларыстамі па вывучэнні народнай культуры рэгіёна. У гэты перыяд былі апублікаваны грунтоўныя даследаванні З.Я. Мажэйкі, Т.Б. Варфаламеёвай, а таксама зборнікі фальклорных тэкстаў. З сярэдзіны XX ст. у даследаванні рэгіянальнай лексікі Падзвіння значная праца была праведзена супрацоўнікамі Інстытута мовазнаўства НАН Беларусі. У выніку комплекснага вывучэння рэгіёна быў апублікаваны шэраг прац. Падзвінская лексіка таксама прадстаўлена і ў агульнабеларускіх выданнях. У другой палове XX ст. працы па народнай культуры рэгіёна друкаваліся і ў польскамоўных выданнях. Разам з тым, нягледзячы на правядзенне ў гэты перыяд экспедыцый, публікацыю значнага аб'ёму прац, неабходна адзначыць адсутнасць комплекснага і суцэльнага падыходу да вывучэння народнай культуры рэгіёна. Даследаванні рэгіянальнага характару былі фрагментарнымі і не насілі сістэмнага характару. Адсутнічаў у рэгіёне і цэнтр па вывучэнні народнай культуры.

4. Пачынаючы з 1990-х гг. народазнаўства ў рэгіёне атрымала новы імпульс для свайго развіцця. У гэты перыяд даволі актыўна праводзяцца палявыя экспедыцыі на Падзвінні, істотна пашыраецца тэматыка даследаванняў. Актывізацыя фальклорнага і этнаграфічнага вывучэння праявілася і ў з'яўленні новых цэнтраў. Прыкметную ролю з сярэдзіны 1990-х гг. у вывучэнні Падзвіння адыгрывае Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт. Даследаванне лексічных асаблівасцяў і фальклорнай спадчыны Падзвіння ажыццяўляюць супрацоўнікі Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава. Істотная роля ў даследаванні Падзвіння належыць супрацоўнікам НАН Беларусі і мінскіх ВНУ. У гэты перыяд цікаваць да народнай культуры Падзвіння выяўляецца таксама з боку замежных навукоўцаў. Вывучэнне народнай культуры Віцебшчыны ў 1990–2000-х гг. ажыццяўляецца і мясцовымі краязнаўцамі.

ЛІТАРАТУРА

1. Sarmatiae Europae descriptio, quae Regnum Poloniae, Litvaniam, Samogitiam, Rvssiam, Massoviam, Prvssiam, Pomeraniam, Livoniam, et Moschoviae, Tartariaeque partem complectitur / Alexandri Gvagnini Veronensis, equitis aurati. – Cracow : Typis Matthiae Wirzbietae, 1578.
2. De Russorum religione, ritibus nuptiarum, funerum, victu, vestitu, &c. et de Tartarorum religione ac moribus: vera et luculenta Narratio. Ad D. Davidem Chytraeum recens scripta. – [Rostock] Excudebat Stephanus Myliander, 1582.
3. Баршчэўскі, Я. Шляхіцц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях / Я. Баршчэўскі; уклад, пер. з польскай мовы і камент. М. Хаустовіча. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 383 с.
4. Падбярэскі, Р. Лісты пра Беларусь / Р. Падбярэскі // Шляхам гадоў : гіст.-літ. зб. / уклад. Я. Янушкевіч. – Мінск : Маст. літ., 1994. – С. 313–330.
5. Czeczot, J. Piosnki wieśniacze znad Dźwiny / J. Czeczot. – Wilno, 1840.
6. Czeczot, J. Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy w mowie sławiano-krewickiej, z postrzeżeniami nad nią uczonymi / J. Czeczot. – Wilno, 1846.
7. Czeczot, J. Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwornych w mowie sławiano-krewickiej / J. Czeczot. – Wilno, 1844.
8. Czeczot, J. Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny / J. Czeczot. – Wilno, 1839.
9. Фалютынскі, К. Народные праздники, увеселения, поверия и суеверные обряды жителей Белоруссии / К. Фалютынскі // Вестник Европы. – 1828. – март-апрель. – С. 75–92.
10. Беларуская фалькларыстыка: эпоха феадалізму / Г.А. Кахановіч, Л.А. Малаш, К.А. Цвірка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 286 с.
11. Rypiński, A. Białoruś. Kilka słów o poezji prostego ludu tej naszej polskiej prowincii; o ego muzyce, śpiewie, tańcach, etc. / A. Rypiński. – Paryż : Księgarnia J. Marylskiego, 1840. – 230 s.
12. Ign[aci] Chr[apowicki] Rzut oka na poezję ludu białoruskiego. – Rubon. – 1845. – Т. 5. – С. 35–82.
13. Reutt, W. Piosenki gminne białoruskie / W. Reutt // Rubon. – 1843. – Т. 1.
14. Анімеле, Н. Быт белорусских крестьян / Н. Анімеле // Этнографический сборник. – 1854. – Вып. II. – С. 111–268.

15. Шпілеўскі, П.М. Беларусь у абрадах і казках / П.М. Шпілеўскі ; пер. з рус. А. Вашчанкі. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2010. – 301 с.
16. Пахаванні. Памінкі. Галашэнні / рэдкал. : А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.] ; уклад. тэкстаў, уступ. артыкул і камент. У.А. Васілевіча ; артыкул, сістэматызацыя і камент. напеваў Т.Б. Варфаламеевай. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. – 615 с.
17. Без-Корнилович, М.О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся / М.О. Без-Корнилович. – СПб. : Тип. III Отд. Собст. Е.И.В. Канцелярии, 1855. – 355 с.
18. Дмитриев, М.А. Собрание песен, сказок, обрядов и обычаев крестьян Северо-Западного края / М.А. Дмитриев. – Вильно : Печатня А.Г. Сыркина, 1869. – 264 с.
19. Крачковский Ю.Ф. Быт западно-русского селянина / Ю.Ф. Крачковский. – М. : Изд. имп. Общ-ва истории древностей России при Москов. ун-те, 1874. – 212 с.
20. Сементовский, А.М. Этнографический обзор Витебской губернии / А.М. Сементовский. – СПб. : тип. М. Хана, 1872. – 69 с.
21. Сементовский, А.М. О мерах и весе, употребляемых в Витебской губернии / А.М. Сементовский. – Витебск : издание Витебского статистического комитета, 1874. – 19 с.
22. Сементовский, А.М. Белорусские древности / А.М. Сементовский. – СПб. : Типо-литография Н. Стефанова, 1890. – XII с.+137 с.
23. Шейн, П.В. Белорусские песни с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями / П.В. Шейн. – СПб. : Тип. Майкова, 1874. – 566 с.
24. Серебrenников, Ф. Обычаи и обряды крестьян Себежского уезда при крестинах, свадьбах и похоронах / Ф. Серебrenников // Памятная книжка Витебской губернии на 1865 г. – СПб., 1865. – С. 75–90.
25. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края : в 3 т. / П.В. Шейн. – СПб. : Тип. Акад. наук, 1890–1902.
26. Никифоровский, Н.Я. Освященные предметы и отношение к ним простонародья Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : типолитогр. насл. М.Б. Неймана, [1903]. – 26 с.
27. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : Губерн. Типо-Литограф., 1897. – X, 307, 30 с.
28. Никифоровский, Н.Я. Нечистики, свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : Паньков, 1995. – 85 с.
29. Никифоровский, Н.Я. Полупословицы и полупоговорки, употребляемые в Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский // Записки Северо-Западного отдела РГО. – 1913. – Кн. 4. – Вильна, 1914. – С. 205–210.
30. Нікіфороўскі, М.Я. Напоўпрыслаўкі, напоўпрыказкі / М.Я. Нікіфороўскі // Крывіч. Месячнік літэратуры, культуры і грамадзкага жыцця. – 1924. – № 1(7). – С. 13–23.
31. Никифоровский, Н.Я. Питушие и пропойцы / Н.Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1896. – № 4. – С. 65–88.
32. Никифоровский, Н.Я. Пособники хихара / Н.Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1893. – № 2. – С. 92–154.
33. Никифоровский, Н.Я. Очерки Витебской Белоруссии. Старцы / Н.Я. Никифоровский // Этнографическое обозрение. – 1892. – № 1. – С. 70–105.
34. Никифоровский, Н.Я. Очерки простонародного життя-быття в Витебской Белоруссии и описание предметов обиходности / Н.Я. Никифоровский. – Витебск : Губерн. тип., 1895. – VIII, 548, CLIV с.
35. Горбачевский, И.Д. Древность белорусских песен и их напевов / И. Д. Горбачевский // Витебские губернские ведомости. – 1896. – Часть неоф. – № 83–85, 87, 89.
36. Романов, Е.Р. Материалы по исторической топографии Витебской губернии. Уезд Велижский / Е.Р. Романов. – Могилев, 1898. – 252 с.
37. Werenko, F. Przyczynek do lecznictwa ludowego / F. Werenko // Materiaiy antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Krakow, 1896. – T. 1. – S. 99–229.
38. Антонов, А.А. О врачебных растениях, дико растущих в Витебской губернии, и употребляемых населением ее в домашней народной медицине / А.А. Антонов. – Витебск : Губ. тип., 1888. – III, 42 с.
39. Трусман, Ю.Ю. Этимология местных названий Витебской губернии / Ю.Ю. Трусман. – Ревель : Типография Н. Матиева, 1897. – 336 с.
40. Пщелко, А.Р. Очерки и рассказы из жизни белорусской деревни / А.Р. Пщелко. – Вильно : Русский почин, 1906. – 248 с.
41. Пщелко, А.Р. Деды. Этнографический очерк из жизни Лепельских белорусов / А.Р. Пщелко. – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1898. – 23 с.
42. Пщелко, А.Р. Микитовы хаутуры. Очерк из белорусской жизни / А.Р. Пщелко. – Витебск : Типо-Литограф. П.А. Подземского, 1910. – 53 с.
43. Свой. Поминовение усопших (из приходской жизни) / Свой // Полоц. епарх. ведомости. – 1906. – 15 окт. (неофиц. отдел). – С. 716–717.
44. Wińcza, H. Dziady na Litwie / H. Wińcza // Tygodnik Ilustrowany. – 1904. – № 44. – S. 835–836.
45. Federowski, M. Witebsk i Witebszczyzna / M. Federowski // Ziemia. – 1912. – T. 3. – S. 659–662.
46. Иванов, В.В. Приметы и поверья крестьян Витебского уезда Витебской губернии / В.В. Иванов // Зап. С.-Зап. отд. ИРГО. – Вильна, 1910. – Кн. 1. – С. 208–213.
47. Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк / А.Е. Богданович. – Минск : Беларусь, 1995. – 186 с.

48. Карский, Е.Ф. Белорусы. Язык белорусского народа. Вып. 1. Исторический очерк звуков белорусского языка; Вып. 2. Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке; Вып. 3. Очерки синтаксиса белорусского языка / Е.Ф. Карский. – М. : АН СССР, 1955–1956.
49. Долгоруков, В.М. Население губернии / В.М. Долгоруков // Витебская губерния. Историко-географический и статистический обзор. – Витебск, 1890. – Вып I. – С. 231–300.
50. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. – СПб., 1905. – Т. 9. Верхнее Поднепровье и Белоруссия. – 620 с.
51. Аникиевич, К.Т. Сенненский уезд Могилевской губернии / К.Т.Аникиевич. – Могилев : Губернская тип., 1907. – 133 с.
52. Васілеўскі, Д. Беларускія чараўнікі і іх зелье / Д. Васілеўскі // Наш Край. – 1927. – № 8–9.
53. Каспяровіч, М.І. Віцебскі краёвы слоўнік (матэрыялы) / М.І. Каспяровіч ; пад рэд. М.Я. Байкова, Б.І. Эпімаха-Шыпілы. – Менск : Ін-т бел. культ., 1927. – 371 с.
54. Шлюбскі, А. Матэрыялы для вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны : у 2 ч. / А. Шлюбскі. – Мінск : Інбелкульт, 1927–1928.
55. Фурман, І.П. Крашаніна: матэрыялы да гісторыі яе ў Віцебшчыне / І.П. Фурман. – Віцебск : Т-ва краязнаўства, 1925. – 63 с.
56. Ластоўскі, В.Ю. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ю.Ластоўскі. – Коўна : Друкарня А. Бака, 1924. – 294 с.
57. Пагашчанін. Крывічанскія дзяды / Пагашчанін // Крывіч. – 1927. – № 12. – С. 66–69.
58. Красневіч, А. Крывічанскія назовы гвэзд / А. Красневіч // Крывіч. – 1926. – № 11(1).
59. Молчанова, Л.А. Очерки материальной культуры белорусов XVI–XVIII вв. / Л.А. Молчанова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 112с., ил.
60. Титов, В.С. Историко-этнографическое районирование материальной культуры белорусов: XIX – начало XX в. / В.С. Титов. – Минск : Наука и техника, 1983. – 152 с.
61. Беларускае народнае жыллё / Э.Р. Сабаленка [і інш.] ; рэд. В.К. Бандарчык ; Акадэмія навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка, 1973. – 125 с.
62. Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў / Л.І. Мінько [і інш.] ; рэд. В. К. Бандарчык ; Акадэмія навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка, 1974. – 96 с.
63. Беларускае народнае адзенне / Л.А. Малчанова [і інш.] ; рэд. В. К. Бандарчык ; Акадэмія навук БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – 94 с.
64. Титов, В.С. Народные деревообрабатывающие промыслы Белоруссии (1917–1941 гг.): Этнографич. очерки бондарского промысла и изготовления транспортных средств / В.С. Титов. – Минск : Наука и техника, 1976. – 135 с.
65. Браім, І.М. Рыбалоўства ў Беларусі: Гісторыка-этнаграфічны нарыс / І.М. Браім ; АН БССР, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – 136 с. : іл.
66. Курилович, А.Н. Белорусское народное ткачество / А.Н. Курилович. – Минск : Наука и техника, 1981. – 119 с.
67. Милюченков, С.А. Белорусское народное гончарство / С.А. Милюченков. – Минск : Наука и техника, 1984. – 183 с.
68. Терехин, С.Ф. Охота в Белоруссии. / С.Ф. Терехин – Минск : Полымя, 1986. – 160 с
69. Мажэйка, З.Я. Песні беларускага Паазер'я / З.Я. Мажэйка . – Мінск : Навука і тэхніка, 1981. – 494 с.
70. Варфоломеева, Т.Б. Северо-белорусская свадьба. Обряд. Песенно-мелодические типы / Т.Б. Варфоломеева. – Минск : Наука и техника, 1988. – 156 с.
71. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы : у 2 ч. / пад рэд. Р.І. Аванесавы, К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч ; АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа. – Мінск : Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1963. – 353 с., карты.
72. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1978 – Т. 1–12. – 2008.
73. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча : у 5 т. / уклад. Ю.Ф. Мацкевіч, А.І. Грынавецкене, Я.М. Рамановіч [і інш.] ; рэд. Ю.Ф.Мацкевіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 1986.
74. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. / АН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; пад рэд. Ю.Ф. Мацкевіча. – Мінск : Фонд фундам. дасл. Рэсп. Беларусь, М-ва архітэктуры і буд-ва Рэсп. Беларусь, 1996. – Т. 1. – 1993. – 160 с.; Т. 2. – 1994. – 145 с.; Т. 3. – 1996. – 115 с.; Т. 4. – 1997. – 150 с.; Т. 5. – 1998. – 125 с.
75. Лексічныя ландшафты Беларусі. Жывёльны свет / Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа АН Беларусі ; навук. рэд. Ф.Д. Клімчук, І.Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – 255 с.
76. Sielicki, F. Kryż w werzeniach ludu Wilejszczyzny / F. Sielicki // Slavia Orientalis. – 1989. – Т. 38, № 3–4. – S. 447–451.
77. Sielicki, F. Region Dołhinowsko–Budslawsko–Krzywicki na dawnej Wileńszczyźnie. Kronika historyczna / F. Sielicki . – Warszawa–Wrocław : PWN, 1989. – 181 s.
78. Sielicki, F. Wierzenia na dawnej Wilejszczyźnie / F. Sielicki // Slavia Orientalis. – 1986. – Т. 35, № 2. – S. 195–222.
79. Sielicki, F. Pieśni pogrzebowe i dziadowskie śpiewane w b. powiecie Wilejskim / F. Sielicki // Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensis. – Warszawa–Wrocław, 1982. – Т. 22. – S. 91–104.
80. Полацкі этнаграфічны зборнік / Полац. дзярж. ун-т ; склад. : У.А. Лобач, У.С. Філіпенка. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – Вып. 1: Народная медыцына беларусаў Падзвіння : у 2 ч.
81. Полацкі этнаграфічны зборнік / Полац. дзярж. ун-т ; уклад., прадм. і паказ. У.А. Лобача. – Наваполацк : ПДУ, 2011. – Вып. 2 : Народная проза беларусаў Падзвіння : у 2 ч.
82. Белорусское Поозерье: язык и духовная культура / А.М. Мазенко [и др.]. – Мінск : Бел. наука, 2001. – 214 с.
83. Герд, А.С. Из истории русских говоров, переходных к белорусскому языку / А.С. Герд // Программа и тезисы докладов IX научно-методической конференции северного зонального объединения педагогических институтов. – Л. : ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1967. – С. 64–66.

84. Герд, А.С. Из псковско-брянских лексических параллелей (К вопросу о «белорусском» влиянии на язык Пскова) / А.С. Герд // Брянские говоры. Диалектное слово и аспекты его изучения / ред. кол.: С.Г. Ильенко (отв. редактор), Е.Г. Ковалевская, В.А. Козырев. – Л. : ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1985. – С. 59–65.
85. Герд, А.С. Из русско-белорусских языковых отношений. Об одной изоглоссе псковских говоров / А.С. Герд // Тезисы докладов X диалектологического совещания, 11–14 мая 1965 г. – М. : АН СССР, 1965. – С. 80.
86. Глушкина, С.М. Об одной псковско-белорусской изоглоссе в словообразовании (откомпаративные образования в псковских говорах) / С.М. Глушкина // Вопросы теории и истории языка. Сб. статей к 100-летию со дня рождения Б.А. Ларина / ред. кол.: С.С. Волков, П.А. Дмитриев (отв. ред.), Л.А. Ивашко, Д.М. Поцепня. – СПб. : СПбГУ, 1993. – С. 160–165.
87. Ивашко, Л.А. Из псковско-белорусских фразеологических параллелей / Л.А. Ивашко // Псковские говоры и их окружение / ред. кол.: Л.Я. Костючук (отв. ред.), Н.В. Большакова, А.С. Герд, Т.Г. Никитина, Т.А. Пецкая. – Псков : ПГПИ, 1991. – С. 89 – 94.
88. Листова, Т.А. Региональная специфика обрядовой культуры (на примере семейных обрядов) / Т.А. Листова // Белорусско-русское пограничье. Этнологическое исследование / отв. ред. Р.А. Григорьева, М.Ю. Мартынова. – М. : РУДН, 2005. – С. 235–348.
89. Листова, Т.А. Семейные обряды русско-белорусского пограничья в контексте этнополитической истории. XIX – начало XXI вв. : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.07 / Т.А. Листова. – М. : Ин-т этнологии и антропологии РАН, 2006. – 349 л.
90. Белорусско-русское пограничье. Этнологическое исследование / отв. ред. Р.А. Григорьева, М.Ю. Мартынова. – М. : РУДН, 2005. – 390 с.
91. Григорьева, Р.А. Население белорусско-русского пограничья: демография, язык, этническая идентичность / Р.А. Григорьева, Г.И. Касперович. – Минск : Право и экономика. – 80 с.
92. Валодзіна, Т. Традыцыі і звычаі. Фальклор Лепельшчыны / Т. Валодзіна. // Памяць. Лепельскі р-н : гіст.-дак. хроніка гарадоў і раёнаў Беларусі. – Мінск : Энцыклапедыя, 1999. – С. 604–605.
93. Гарошка, Т.Г. Народныя святы, абрады, звычаі / Т.Г. Гарошка // Памяць : Гіст.-дакум. хроніка Пастаўскага раёна. – Мінск, 2001. – С. 593–599.
94. Дарожкіна, В.С. Народныя традыцыі і звычаі / В.С. Дарожкіна // Памяць : Гіст.-дакум. хроніка Сенненскага раёна. – Мінск, 2003. – С. 571–574.
95. Крук, І.І. Народныя абрады і звычаі Верхнядзвіншчыны / І.І. Крук // Памяць : гіст.-дакум. хроніка Верхнядзвінскага раёна : у 2 кн. – Мінск, 2000. – Кн. 2. – С. 292–319.
96. Сінкевіч, І.Л. Песенная спадчына Расоншчыны / І.Л. Сінкевіч // Памяць : Гіст.-дакум. хроніка Расонскага раёна. – Мінск, 1994. – С. 542–546.
97. Шагалеева, Т.А. Традыцыі, абрады, вераванні / Т.А. Шагалеева // Памяць : Гарадоцкі раён : Гіст.-дакум. хроніка гарадоў і раёнаў Беларусі. – Мінск, 2004. – С. 744–748.
98. Віннікава, М.М. Народнае ткацтва Докшыцкага раёна / М.М. Віннікава // Памяць : Гісторыка-дакументальная хроніка гарадоў і раёнаў Беларусі. Докшыцкі раён. – Мінск, 2004. – С. 680 – 684.
99. Паданні Лепельшчыны / Адзел культуры Лепельскага райвыканкама, Установа культуры "Лепельскі раённы краязнаўчы музей"; склад А.У.Стэльмах. – Б. м. : б. в., 2008. – 50 с.
100. Дзе Байна сустракаецца з Эсай: народная проза Лепельшчыны / склад. В. Тухта. – Мінск : Медісонт. – 2013. – 64 с.
101. Гарбуль, А. Скарбы сівых валуноў / А. Гарбуль. – Паставы : Сумежжа, 2002. – 104 с.
102. Пракаповіч, І.М. Адкуль паходзяць назвы: Назвы рэк і азёр Пастаўскага раёна / І.М.Пракаповіч. – Наваполацк, ГА "Усяслаў Чарадзей", 2000. – 45 с.
103. Пракаповіч, І.М. Крыжы і камяні: Нарысы па гісторыі Пастаўскага краю / І.М.Пракаповіч. – Маладзечна : УП «Друк. «Перамога», 2003. – 56 с.

Паступіў 20.09.2018

THE HISTORY OF THE STUDY OF THE BYELORUSSIAN PADZVINNE FOLK CULTURE

U. AUSEICHYK

The history of the ethnological and folklore study of the Belarusian Padzvinne is considered. Stages in the study of the folk culture of the region are singled out, methods of collecting, processing and interpreting ethnographic and folkloric materials are described, the significance of research and their contribution to the study of the traditional culture of the region is revealed. The article analyzes works published in the period from the 16th century up to our time. Despite the fact that the first studies appeared at the end of the XVI century, systematic study of the region began only at the beginning of the nineteenth century. Therefore, the main attention in the work is drawn to the research of the XIX - the beginning of the XXI century.

Keywords: *historiography, folk culture, Belorussian Padzvinne, ethnology, folklore, traditions, Belarusian ethnos.*